

Zasady ustroju politycznego państwa

I. Zasada władzy zwierzchniej narodu

Historia konstrukcji suwerenności ludu

- Suwerenność stanowi władzę najwyższą, która jest niezależna i uznawana przez wszystkich innych uczestników stosunków międzynarodowych.
- Suwerenność państwa (terytorium nad którym władza instytucjonalna sprawuje legalną kontrolę) nie jest tożsama z suwerennością narodu (zbiorowość ludzi wyróżniających się wspólną świadomością narodową, forma politycznej bazy na której opiera się władza państwowa).
- Według J.S. Barkina i B. Cronina, za równoznaczne z powstaniem państwa przyjmuje się uzyskanie politycznej suwerenności przez naród. Zaś same organy państwowe sprawują swoją władzę z upoważnienia i w interesie narodu.

Historia konstrukcji suwerenności ludu

- Współczesna konstrukcja suwerenności ludu uważana jest za dzieło J.J. Rousseau, który uważał, że należy utożsamić wolę wspólnoty z wolą jednostki a więc również wolę ogółu z wolą jednostki. Według Rousseau zwierzchnictwo ludu to wykonywanie woli powszechnej, która zależy od zachowania niezbywalnej wolności, będącej przedmiotem niezbywalnym.
- Wcześniej podstawy zasady suwerenności ludu sformułował Marsyliusz z Padwy, który odwoływał się do demokracji starożytnych greckich polis i dokonań republiki rzymskiej. Marsyliusz twierdził, że cały lud powinien być uznawany za prawodawcę, ponieważ ludzie chętniej słuchają praw, które sami wymyślili.
- Zasada suwerenności narodu lub ludu jako fundamentalna zasada demokracji znalazła wydzźwięk już w konstytucjach z końca XVIII wieku.

Zasady ustrojowe na ziemiach polskich w okresie zaborów

I. Zasady ustrojowe monarchii absolutnej:

- Zasada suwerenności władcy (monarchy);
- Zasada centralizmu i koncentracji władzy w ręku monarchy;
- Zasada stanowego ustroju społecznego;
- Zasady upośledzenia mieszczaństwa, poddaństwa chłopów, nierównouprawnienia Żydów i kobiet;
- Zasada powiązania państwa i kościoła i zasada zwierzchnictwa państwa nad kościołami;
- Zasada ograniczonej tolerancji religijnej;
- Zasada państwa policyjnego (opiekuńczego);
- Zasada zawistości sądów;
- Zasada poddaństwa państwowego;
- Zasada jednolitości ustrojowo-prawnej państwa;
- Zasada biurokratyzmu;
- Zasada fiskalizmu;
- Zasada militarizmu;
- Zasada ograniczonej samorządności.

Zasady ustrojowe na ziemiach polskich w okresie zaborów

II. Zasady ustrojowe państwa konstytucyjnego:

- Zasada suwerenności narodu;
- Zasada konstytucjonalizmu;
- Zasada monarchicznej formy państwa;
- Zasada niejedności i prawnoustrojowej (złożoności) państwa;
- Zasada równości wobec prawa;
- Zasada państwa prawnego (rządów prawa);
- Zasada podziału władzy;
- Zasada dekoncentracji i decentralizacji władzy państwowej;
- Zasada ustroju parlamentarnego, odpowiedzialności rządu przed narodem (parlamentem);
- Zasada samorządności;
- Zasada sądowej kontroli administracji;
- Zasada liberalizmu (wolności obywatelskich);
- Zasada rozdziału Kościoła i państwa;
- Zasada wolności religijnej;
- Zasada niezawisłości sędziowskiej i niezależności sądów;
- Zasada obywatelstwa państwowego;
- Zasada poszanowania praw mniejszości narodowych;
- Zasada ponoszenia ciężarów publicznych przez obywateli;
- Powszechny obowiązek służby wojskowej;
- Zasada nietykalności własności indywidualnej i prywatnej.

Zasada suwerenności narodu na ziemiach polskich w okresie zaborów

1. W okresie zaborów aż do początków odbudowy niepodległości zasada suwerenności narodu nie była zawarta w obowiązujących na ziemiach polskich konstytucjach.
2. Ustawę konstytucyjną Księstwa Warszawskiego nadał cesarz Napoleon w lipcu 1807 r. Potwierdza to formuła końcowa konstytucji: „Napoleon cesarz Francuzów, król włoski, protektor Konfederacji Reńskiej potwierdziliśmy i potwierdzamy powyższą Ustawę Konstytucyjną podaną nam w skutku 5 artykułu traktatu zawartego w Tylży, a którą my uważamy za zdolną dopełnić nasze obowiązanie się względem ludów Warszawy i Wielkiej Polski, godząc ich swobody i przywileje z spokojnością państw ościennych”.

Zasada suwerenności narodu na ziemiach polskich w okresie zaborów

3. Okrojowana przez cara Aleksandra I konstytucja Królestwa Polskiego z 27 listopada 1815 r. również nie znała zasady suwerenności narodu. Z jej przepisów wynikało, że suwerenność należy do cara Rosji.

4. Konstytucja Wolnego Miasta Krakowa została mu nadana przez mocarstwa rozbiorowe, jako załącznik do zawartego przez nie traktatu z 3 maja 1815 r. O suwerenności narodu w żadnym razie nie było w konstytucji tej mowy, ani też w kolejnych konstytucjach z 1818 i 1833 r. Charakter prawnomiędzynarodowy Wolnego Miasta Krakowa pozbawiał jego ludność pełnej podmiotowości, a więc także i możliwości swobodnego kształtowania ustroju i prawa. W sprawach prawnoustrojowych decydujący głos należał do mocarstw opiekuńczych reprezentowanych przez Komisję organizacyjną czy Komisję reorganizacyjną.

Zasada suwerenności narodu na ziemiach polskich w okresie zaborów

5. Przemiany ustrojowe w państwach zaborczych, w szczególności w Prusach i w Austrii utrwalone w formie okrojowanych przez ich władców konstytucji (Prusy – 1850 r.; Austria – 1860; 1861; 1867) nie pociągnęły za sobą zmiany podmiotu suwerenności. Nadal utrzymywano zasadę suwerenności władców, zachowując dla nich rolę nadrzędnego gwaranta integralności ustrojowej państwa. Także w Rosji, aż do obalenia caratu car, a nie naród, pozostawał suwerenem państwa.

Zasada suwerenności narodu na ziemiach polskich w okresie zaborów

6. Zasada suwerenności narodu została w całej pełni wyrażona w uchwale izb połączonych sejmów Królestwa Polskiego z **25 stycznia 1831** r. o detronizacji cara Mikołaja I. Wypowiadając wierność carowi, akt ten kończył się słowami:

„Naród zatem polski, na sejm zebrany, oświadcza, iż jest niepodległym ludem i że ma prawo temu koronę polską oddać, któremu godnym jej uzna, po którym z pewnością będzie się mógł spodziewać, iż mu zaprzysiężonej wiary i zaprzysiężonych swobód ściśle i bez uszczerbku zachowa”.

Niestety klęska powstania w 1832 r. pociągnęła za sobą przywrócenie do porządku prawnego Kongresówki zasad suwerenności carów Rosji.

Zasada suwerenności narodu na ziemiach polskich w okresie zaborów

7. Zasada suwerenności narodu była podstawą do legitymizacji wszystkich rządów narodowych powoływanych we wszystkich powstaniach niepodległościowych poczynając od krakowskiego w 1846 r. do styczniowego w 1863 r.

- Była ona wyrażona w ustawie rewolucyjnej Rządu Narodowego z 23 lutego 1846 r., której art. I stanowił: **„Rząd rewolucyjny jest dla całej Polski absolutny. Narodowi odpowiedzialny”**.
- Na prawa narodu polskiego do niepodległości powoływano się w dokumentach Komitetu Narodowego powołanego w Poznaniu w czasie Wiosny Ludów.
- Do woli narodu polskiego odwoływał się Rząd Narodowy, stojący na czele powstania styczniowego 1863 r. Zasadę suwerenności narodu wyrażał zwłaszcza dekret o rządzie narodowym z 10 maja 1863 r. Art. 3 tego dekretu stanowił o formie rządu uznając za **„atrybucję narodu i sam tylko naród po odzyskaniu niepodległości swojej stanowić ma o tym prawo”**.

Naród polski w państwie narodowo niejednolitym

Konstytucja z 17 marca 1921 r.

- Została ona potraktowana przez jej twórców jako dokument stworzony w imieniu Narodu Polskiego, ale służący nie tylko narodowi pojmowanemu wyłącznie w sensie etnicznym, lecz celom obejmującym: „**dobro całej, zjednoczonej i niepodległej Matki ojczyzny**”. Konstytucja nie akcentowała w wyraźny sposób faktu istnienia państwa o charakterze wielonarodowym. Nie uwydatniała też dominującej pozycji narodowości polskiej.
- Konstytucja w art. 109 gwarantowała każdemu obywatelowi prawo zachowania jego narodowości i pielęgnowania mowy i właściwości narodowych, a art. 110 zapewniał obywatelom polskim, należącym do mniejszości narodowych równe z innymi obywatelami prawo rozwijania działalności w zorganizowanych formach.

Naród polski w państwie narodowo niejednolitym

- Twórcy konstytucji marcowej, unikali traktowania kwestii uregulowania pozycji narodu polskiego i innych narodowości jako kwestii, które znalazłyby osobne miejsce w przepisach normujących organizację państwa i jego strukturę. Wyraźnym węzłem spajającym członków wspólnoty państwowej było natomiast obywatelstwo i prawa jednostki, dzięki którym obywatele i mieszkańcy mogli przejawiać wszelką aktywność przewidzianą w przepisach konstytucji.
- W art. 20 postanawiano, że posłowie **„są przedstawicielami całego narodu”**, co uprawnia do wniosku, że przedstawicielami narodu mogli być obywatele niepolskiej narodowości, wybierani przez ogół obywateli.
- Prezydent mógł być uważany za przedstawiciela wszystkich obywateli, bo obejmując urząd, zobowiązywał się na podstawie art. 54 wiernie **„służyć dobru powszechnemu Narodu”** i tak samo **„sprawiedliwość względem wszystkich bez różnicy obywateli za pierwszą sobie mieć cnotę”**.

Naród polski w państwie narodowo niejednolitym

- Traktowanie wszystkich jako członków społeczności państwowej przejawiało się w pewnej liczbie przepisów. Twórcy konstytucji posłużyli się bowiem w wielu miejscach wyrażeniami w rodzaju „**wszyscy obywatele**”, „**wszyscy mieszkańcy**”, „**wszyscy mieszkańcy Państwa Polskiego**”. Uczynili to na oznaczenie podmiotu zbiorowego, którego cechy nie zostały co prawda dookreślone, ale który mógł być uważany za nieprzeciwstawny ani państwu, ani narodowi, bo stanowił wspólnotę obywateli i mieszkańców, istniejącą w ramach ustroju politycznego i na terytorium państwa. Przemawiała za tym treść konkretnych regulacji ustalających zobowiązania państwa, obowiązki i prawa obywateli.

Naród w państwie narodowo niejednolitym

Konstytucja z 23 kwietnia 1935 r.

- Charakterystyka państwa w konstytucji kwietniowej znacznie różniła się od przyjętej w konstytucji marcowej. Przede wszystkim w tekście konstytucji nie występuje pojęcie „**naród**”. Konstytucja kwietniowa odstąpiła od pojmowania narodu jako podmiotu władzy zwierzchniej.
- Ustrojowa idea obozu belwederskiego, obejmująca system sprawowania władzy, była prosta: organizatorem życia zbiorowego w Polsce powinno być nowe, silne państwo, na którego czele stoi Prezydent, będący jednostką o wybitnych cechach przywódczych i zwierzchnikiem ogółu organów państwa.

Naród w państwie narodowo niejednolitym

- W konstrukcji tej zabrakło miejsca dla narodu jako samodzielnego bytu politycznego, źródła władzy państwowej i podmiotu, wobec którego państwo ma obowiązki służebne.
- Miernikiem uprawnienia członka społeczeństwa do wpływania na sprawy publiczne była nie przynależność do narodu polskiego, ale lojalność obywatela wobec państwa i aktywny udział w działalności państwa. Obywatelom przysługiwała możliwość wpływania na sprawy publiczne, jednakże miarą owego wpływu miała być wartość **„wysiłku i zasług obywatela na rzecz dobra powszechnego”**. W art. 7 ustanowiono zasadę, że: **„Ani pochodzenie, ani wyznanie, ani płeć, ani narodowość nie mogą być powodem ograniczenia tych uprawnień”**.

Zasada suwerenności narodu w Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej

Konstytucja z 22 lipca 1952 r.

- Uchwalona przez Sejm Ustawodawczy Konstytucja PRL czerpała ze wzorów konstytucji radzieckiej z 1936 r. Regulowała ona wszystkie kwestie ustrojowe i polityczne. Ze swej istoty była dokumentem ogólnym o zwięzłej treści. Zmiany konstytucji były stosunkowo liczne i częste, choć wysoki stopień abstrakcyjności jej przepisów powodował, że nawet głębokie zmiany ustrojowe mogły dokonywać się poza konstytucją.
- W konstytucji tej przyjęto formułę klasowego zwierzchnictwa władzy państwowej. Władza zwierzchnia według treści art. 1 ust. 2 została powierzona wybranej części obywateli, a mianowicie osobą przynależącym do klasy robotniczej i pracującego chłopstwa: „W Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej władza należy do ludu pracującego miast i wsi”.

Zasada suwerenności narodu w Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej

Nowelizacja z 10 lutego 1976 r.

Zmiany wprowadzone w wyniku tej nowelizacji dotyczyły zwłaszcza podstawowych zasad ustroju politycznego oraz praw i obowiązków obywateli. Zmiany konstytucji polegały na dostosowaniu wspomnianych zasad do określonego przez kierownictwo PZPR aktualnego etapu rozwoju społecznego.

W wyniku tej nowelizacji podstawy ustroju politycznego PRL zostały oparte o następujące zasady:

- Zwierzchnictwo ludu pracującego miast i wsi;
- Kierownicza rola partii komunistycznej w budowie socjalizmu;
- Sojusz robotniczo-chłopski i przewodnia rola klasy robotniczej;
- Przedstawicielska forma sprawowania władzy;
- Nadrzędność organów przedstawicielskich w systemie organów państwa;
- Rozwój demokracji socjalistycznej i samorządu społecznego;
- Praworządność socjalistyczna.

Zasada suwerenności narodu w III Rzeczypospolitej

Konstytucja z 2 kwietnia 1997 r.

1. Zasada suwerenności narodu określona została w art. 4 Konstytucji RP, jako jeden z najistotniejszych fundamentów, na których zbudowany jest system prawny Rzeczypospolitej Polskiej. Czyniąc z Narodu suwerena, ustrojodawca wskazał wyraźnie, że wszelka legitymizacja organów państwa powinna znajdować swoje korzenie w woli obywateli państwa. Jednym z najważniejszych elementów, który ma umożliwić realizację tej zasady, jest **obywatelska inicjatywa ustawodawcza**, będąca podstawą dla umożliwienia obywatelom wpływu na rządy.

Zasada suwerenności narodu w III Rzeczypospolitej

2. Naród swoje prawo do stanowienia w najbardziej tradycyjnej i bezpośredniej formie może realizować poprzez referendum, wyrażając swoją opinię na temat jakiegoś zagadnienia. Tradycja referendum we współczesnej formie została zapoczątkowana w Stanach Zjednoczonych, gdzie mieszkańcy stanów Massachusetts i New Hampshire w latach 1778-1784 wyrazili swoje stanowisko wobec Konstytucji tych jednostek terytorialnych. Tradycja historyczna sięgająca nawet do starożytnej Grecji powoduje, że referendum należy uznać za trzon demokracji bezpośredniej.

Zasada suwerenności narodu w III Rzeczypospolitej

* Zasada suwerenności narodu nie oznacza, że naród jest podmiotem wykonującym władzę, a jedynie, że jest jej źródłem. Ten ogół obywateli posiadających prawa wyborcze sprawuje władzę w dwojaki sposób – albo bezpośrednio, albo poprzez swych reprezentantów (art. 4 ust. 2 Konstytucji RP). W ten sposób przepis ten wskazuje na dwie formy demokracji. Pierwszą z nich – czyli demokrację bezpośrednią – stanowi np. referendum ogólnokrajowe, natomiast przejawem demokracji pośredniej jest sprawowanie władzy przez parlamentarzystów wybranych w wyborach. Wówczas naród przekazuje im jedynie atrybuty władzy zwierzchniej na określony czas, zachowując wciąż jej istotę.

Zasada suwerenności narodu w III Rzeczypospolitej

* W Rzeczypospolitej Polskiej referendum jest instytucją stosunkowo młodą, wprowadzoną dopiero w roku 1987, zmienianą w latach 1995 oraz 2003. Referendum Konstytucja RP umożliwia w trzech przypadkach – w celu ratyfikacji umowy międzynarodowej (w wyniku której Polska przystąpi do organizacji międzynarodowej, bądź przeniesie na nią część kompetencji organów państwa – art. 90 ust. 3 Konstytucji RP), w celu zdecydowania o sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa (art. 125 ust. 1 Konstytucji RP) oraz w celu zatwierdzenia zmian Konstytucji odnoszących się do regulacji rozdziałów I, II, bądź XII. Wszystkie powyższe typy referendów są referendami fakultatywnymi, przeprowadzanymi na wniosek uprawnionych organów państwa.

Zasada władzy zwierzchniej narodu w III Rzeczypospolitej

Wnioski

Z powyższych rozważań wynika, że zasada suwerenności narodu jest determinantą demokratycznego państwa prawnego. Podstawowe zaś wartości konstytucyjne na czele z godnością człowieka determinują zasadę suwerenności narodu. Przyjmuje się, że organy władzy publicznej będą wykonywały tę władzę w imieniu Narodu, z jego woli (z wyboru), na jego rzecz (dla dobra wspólnego). Mogą to czynić, realizując swoje konstytucyjne i ustawowe kompetencje, pamiętając, że czynią to w imieniu i na rzecz pierwotnego suwerena, jakim jest Naród. Ponadto zasadę suwerenności narodu należy interpretować łącznie z art. 10 Konstytucji ustanawiającym zasadę podziału, wzajemnej równowagi władz ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej oraz z art. 173, zgodnie z treścią którego sądy i trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz.